

Legac, Vladimir–Krobot, Matea

VERTIKALNI BILINGVIZAM I PREBACIVANJE KODOVA U MJESTU DONJEM LADANJU

Uvod

U ovome radu donosimo prikaz jednog istraživanja s temom vertikalne dvojezičnosti i prebacivanja kodova u mjestu Donjem Ladanju. U skladu s definicijama okomitog plurilingvizma kod Jelaska¹ i Pavličević-Franić² na vertikalni bilingvizam gledamo kao na poznavanje i uporabu dvaju različitih jezičnih kodova i to mjesnog govora unutar kajkavskog dijalekta i poznavanje i uporabu hrvatskog standarda. Znači da je riječ o višejezičnosti unutar jednog jezika, ovdje hrvatskog. Takva se vrsta dvojezičnosti uvelike razlikuje od horizontalne koja podrazumijeva poznavanje i uporabu različitih jezičnih sustava u dodiru kao što bi bile npr. kombinacija hrvatskog i mađarskog³ ili o kombinacijama s jezicima koji se uče u školi ili fakultetu kao drugi ili strani, npr. hrvatski i engleski.⁴

Prebacivanje kodova u vertikalnoj dvojezičnosti je uvelike neistraženo za razliku od horizontalne. Takva su istraživanja započela sredinom 20. stoljeća nakon pojave nove metode u sociolingvistici nazvane etnografijom komunikacije čiji su začetnici bili Dell Hymes⁵ i John Gumperz⁶ i koja je dala poticaj takvim vrstama istraživanja. Do horizontalne dvojezičnosti dolazi kada je stanovnicima nekog područja za interakciju potrebno znanje više jezika. Grosjean⁷ navodi neke od važnijih razloga zbog kojih ljudi postaju bilingvalne osobe, a to su: politički, vojni, društveni, ekonomski, nacionalni i obrazovni. Isti autor navodi da bilingvizam nastaje iz potrebe i da traje dok ona postoji. Ako nestane potreba za dvojezičnošću, dolazi do jezičnog pomaka, odnosno neka osoba ili šira zajednica postaje monolingvalnom jer se dva jezika stapaju u jedan. U jednoj od svojih kasnijih knjiga Grosjean⁸ daje jednu od šire prihvaćenih definicija prebacivanja kodova koja tvrdi kako dvojezični govornici imaju temeljni jezik (engl. *base language*) i jezik – gost (engl. *guest language*) te se u razgovoru dvojezični govornik većinom služi temeljnim jezikom, a jezik – gost se pojavljuje kada

¹ Zrinka JELASKA: Hrvatski jezik i višejezičnost, U: PAVLIČEVIĆ-FRANIĆ, Dunja–KOVAČEVIĆ, Melita (ur.) *Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini: Dio II.* Sveučilište u Zagrebu–Naklada "Slap", Zagreb, 2003.

² Dunja, PAVLIČEVIĆ-FRANIĆ: *Komunikacijom do gramatike*, Alfa, Zagreb, 2006.

³ Rudolf FILIPOVIĆ: *Teorija jezika u kontaktu*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti–Školska knjiga, Zagreb, 1986.

⁴ Mirjana PREBEG-VILKE: *Vaše dijete i jezik: Materinski, drugi i strani jezik*. Školska knjiga, Zagreb, 1991.

⁵ Dell HYMES: *Introduction: Toward Ethnographies of Communication*, *American Anthropologist*, 1964/66, 1–34.

⁶ John GUMPERZ: *Linguistic Anthropology in Society*, *American Anthropologist*, 1974/76, 785–798.

⁷ François GROSJEAN: *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. i London, Engleska, 1982.

⁸ François GROSJEAN: *Studying Bilinguals*, Oxford University Press, Oxford, 2008.

dvojezični govornik prebacuje kod. Anologno tome možemo zaključiti da do vertikalne dvojezičnosti dolazi zbog drugačije vrste potrebe, riječ je o potrebi upotrebe različitih dvaju kodova: jedan je kod koji neka jezična zajednica rabi u svojem okruženju kao mjesni govor, a drugi je kod onaj kojim se ta ista zajednica ili pojedinac služi jer je on nametnut standardizacijom i ulogom jezika u društvu.

Uz prevođenja s jezika na jezik i biranje jezika, to je jedna od od triju glavnih karakteristike jezičnoga ponašanja već i u bilingvalne djece. U našem ovdje prikazanomu istraživanju prebacivanje kodova odnosilo se na prebacivanje s mjesnog idioma kajkavskog narječja na standard i obrnuto. Iako kajkavskom narječju ne prijete nestajanje zbog visokog prestiža kojeg uživa kod mladih govornika⁹ držali smo da je potrebno istražiti zastupljenost kodova u različitim domenama kako ih je definirao Joshua Fishman¹⁰. Najčešće se kao najvažnije domene za održavanje manjinskog jezika navode sljedeće domene uporabe jezika: roditelji-kuća; intimni-vlastiti identitet; slobodno vrijeme-društveni život-crkva; mediji; radno mjesto-kupovina-susjedstvo; obrazovanje; suprug(a)-partner(ica). Postoji više razloga za prebacivanje kodova, no prema Blom i Gumperz¹¹ govornici mijenjaju kodove tijekom istoga društvenog događaja zbog prenošenja određenih društvenih značenja. Prebacivanje kodova važno je bilo istražiti i zbog mogućnosti da nam zastupljenost kodova ukaže i na prestiž kojeg pojedini jezični kod uživa u pojedinoj domeni jer prema Sebba i Wattoon¹² prebacivanje kodova ukazuje i na pripadnost skupini u dvojezičnim zajednicama. Ipak, važno je pripomenuti kako prebacivanje kodova može biti i objašnjenje razgraničavanja između „našega koda“ („*we-code*“) i „njihovoga koda“ („*they-code*“).

Iako postoji veliki broj podjela bilingvizma za potrebe ovog rada trebamo objasniti još dvije osim već prethodno spomenute podjele dvojezičnosti na horizontalnu i vertikalnu. Prva od tih prema Hamers i Blanc¹³ spada u podjele dvojezičnosti unutar psiholoških dimenzija i odnosi se na podjelu prema dobi usvajanja jezika. To je jedan od najvažnijih čimbenika psihološke podjele i prema njoj bilingvizam se dijeli na dječji, adolescentni i odrasli bilingvizam. Dječji bilingvizam očituje se kada dijete nauči dva jezika do 10. godine života, a možemo ga podijeliti na istovremeni bilingvizam (kada dijete do 3. godine života nauči dva jezika istovremeno) i naknadni bilingvizam (u kojem dijete prvo uči jedan jezik, a nakon 3. godine života drugi jezik). Adolescentni bilingvizam javlja se kada u razdoblju od 11. do 18. godine života osoba nauči drugi jezik, a odrasli bilingvizam manifestira se kada neki jezik nauči nakon 18. godine života.

S obzirom na zastupljenost bilingvizma u nekoj zajednici, postoje

⁹ Đuro BLAŽEKA: *Međimurski dijalekt*, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2008/33, 1–8.

¹⁰ Joshua FISHMAN: *Language Loyalty in the United States: The Maintenance and Perpetuation of Non-English Mother Tongues by American Ethnic and Religious Groups*. Mouton, the Hague, 1966.

¹¹ Jan-Petar BLOM– John GUMPERZ: Social Meaning in Linguistic Structure: Code-Switching in Norway. U: Wei, Li (ur.) *Bilingual Reader*, Routledge, London–New York, 2005, 102–126.

¹² Mark SEBBA–Tony WOOTTON, *We, They and Identity. Sequential versus Identity Related Explanation in Code-Switching*. U: Peter AUER (ur.) *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity*, Routledge, London–New York, 1998, 162–286.

¹³ Hamers, Josiane F HAMERS–Michel H. A. BLANC: *Bilinguality and Bilingualism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

individualni i društveni bilingvizam. Individualna podjela predstavlja neke izolirane pojave, a društveni bilingvizam obuhvaća veću grupu unutar nekog određenog geografskog područja.¹⁴

Mjesto Donje Ladanje i općina Maruševec

Mjesto u kojem smo ispitivali prebacivanje kodova s kajkavskog mjesnog govora na hrvatski standard i obrnuto bilo je Donje Ladanje i udaljeno je 13 km od Varaždina kao glavnog središta istoimene županije. To je najveće naselje u krajnjem sjeverozapadnom dijelu općine Maruševec kako po statističkoj površini područja koja iznosi 7,22 km² tako i po broju stanovnika koji je po posljednjem objavljenom popisu stanovništva iz 2011. godine iznosio je 1166 stanovnika¹⁵. U mjestu je bilo 344 kućanstva koji su živjeli u 385 stanova. Iz tog podatka vidimo da je četrdesetak objekata prazno i da je prisutno odumiranje stanovnika i iseljavanje.

Donje Ladanje je okruženo najkvalitetnijim poljoprivrednim zemljištem. Najveći dio područja zauzimaju šume i livade duž rijeke Plitvice i oko malih jezera. Na dijelovima prostora uz naselja su voćnjaci na padinama brežuljaka. Mjesto se razvilo duž dviju paralelnih cesta s nizom poprečnih međusobnih ulica. Istraživajući etnografske i graditeljske značajke zagorskih naselja, znanstvenici su utvrdili karakterističnu osebnost koja Donje Ladanje razlikuje od ostalih sela. Uz spomenutu cestu, sve zgrade su bile izgrađene ispod nje, a iznad su se nalazili voćnjaci i livade. Posljednjih četrdesetak godina započela je izgradnja kuća i iznad ceste. Prije toga iznad prometnice Greda-Vinica, nije se nalazila gotovo ni jedna zgrada osim zgrade *Seljačka sloga* koja se koristila kao škola i mjesni ured u Donjem Ladanju.¹⁶

Općina Maruševec spada među veće općine Varaždinske županije. Njezina ukupna površina je 50 km² i broji 6379 stanovnika. Oni žive u 1864 kućanstava u 16 naselja. Osim Maruševca i Donjeg Ladanja u naselja općine Maruševec spadaju još Bikovec, Biljevec, Brodarovec, Cerje Nebojse, Čalinec, Druškovec, Greda, Jurketinec, Kapelec, Korenjak, Koretinec, Koškovec, Novaki i Selnik. Gustoća naseljenosti iznosi 133 stanovnika na km² što je daleko više od prosječne naseljenosti u Republici Hrvatskoj. Općina Maruševec graniči s općinama: Vinica, Petrijanec, Vidovec, Donja Voća kao s gradom Ivancem. Općinsko središte Maruševec prometno je dobro povezano sa širom okolicom te s centrom županije Varaždinom.

Prvi spomen Maruševca nalazimo već 1351. godine u dokumentima kojima je Ludovik I. Anžuvinski, hrvatsko-ugarski kralj, dodijelio plemstvo Grgoru od Maruševca. Istim se dokumentom spominje i župna crkva Svetog Jurja u Maruševcu. Maruševečki kraj bogat je kulturno – povijesnim spomenicima: dvorac Maruševec, župna crkva sv. Jurja, kapela sv. Roka u Druškovcu, dvorac Čalinec, ljetnikovac Jurimir, kurija Kalinovec, kurija Brezje. Maruševec je rodno

¹⁴ GROSJEAN, 1982.

¹⁵ DRAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Prvi rezultati po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2011. str. 292

¹⁶ Ivan ČERPINKO: *Maruševec: Općina Maruševec*, TIVA Tiskara Varaždin, Varaždin, 2002.

mjesto nekoliko hrvatskih velikana. Među njima zbog povezanosti s našom temom najprije trebamo istaknuti doktora prava i filozofije Matiju Smodeka jer je na Pravnom fakultetu u Zagrebu hrvatski jezik predavao na kajkavskom narječju. Valja spomenuti i Tomislava Janka Šagi-Bunića svećenika, kapucina i sveučilišnog profesora koji je u više navrata bio dekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta i vršio je važne funkcije u vrhovima Katoličke crkve i u Vatikanu. Zatim akademika i sveučilišnog profesora Franju Šveleca koji je svoj znanstveni rad posvetio proučavanju strarije hrvatske književnosti. Svoje djetinjstvo ovdje je proveo i Ivan Kukuljević – Sakcinski, utemeljitelj hrvatske moderne povijesti, koji je prvi u hrvatskom Saboru održao govor na hrvatskom jeziku. Svoje bezbrižne dječjačke dane u Maruševcu je proveo i veliki pjesnik Gustav Krklec koji je 1964. godine izdao zbirku pjesama *Drveni bicikl* u kojima je opjevao ljepotu maruševčkog zavičaja. Ne smijemo propustiti spomenuti i pjesnika, leksikografa, novinara i profesora Ivu Ladiku koji je bio potomak učitelja Ferde Ladike, prvog učitelja u Maruševcu.¹⁷

Od gospodarskih djelatnosti u općini Maruševac prevladavaju poljodjelstvo, ratarstvo i stočarstvo. Uz poljodjelstvo kao tradicionalnu djelatnost ovog kraja gospodarsku osnovu općine danas čini nekoliko poduzeća: *IGM – Ciglana Cerje Tužno* Cerje Nebojse – proizvodnja cigle, *Jedinstvo – TMS-Ivanec* – Pogon u Brodarevcu – proizvodnja magnetnih stega, *Coning d.d. Varaždin* – Pogon u Selniku, *Coneko d.o.o.* – Greda – proizvodnja prečistača otpadnih voda te *Autotransporti Stjepan Radić d.o.o.*, *Pekarnica Greda* – Greda – proizvodnja prehrambenih proizvoda.

Maruševac je i važan obrazovni centar. U mjestu postoji OŠ Gustav Krklec te Srednja škola Maruševac s pravom javnosti i jedno visoko učilište. Riječ je o Adventističkom teološkom visokom učilištu. Dotična srednja škola također je povezana s Kršćanskom adventističkom crkvom u Hrvatskoj. Ima odjelenja opće gimnazije i školuje buduće medicinske sestre i tehničare te fizioterapeutske tehničare i tehničarke.

Ono po čemu je Donje Ladanje nadaleko poznato jest rudnik ugljena u kojem je u najintenzivnijem razdoblju radilo gotovo tisuću rudara. Otvoren je 1906. godine, a sredinom 1966. zbog konkurencije i teških uvjeta rudara se zatvara. Nakon II. svjetskog rata u rudniku je na osposobljavanju radila grupa zarobljenih njemačkih vojnika. Zanimljivo je kako je u toj grupi bilo nekoliko vrsnih nogometaša koji su pokrenuli formiranje nogometnog kluba *Rudar* čije je igralište izgrađeno u neposrednoj blizini ulaza u rudnik. Na prostoru nekadašnjeg rudokopa danas se nalaze tvorničke hale poduzeća Elektromehanika d.o.o. koja proizvodi specijalne bolničke krevete i metalnu galanteriju te Connors d.o.o. za proizvodnju obuće.

Mještani Donjeg Ladanja ponosni su na svoju tradiciju koju njeguju i predstavljaju je. Svake godine uoči Uskrsa na velikim livadama rade se 'vuzemnice (Slika 1) koje dosežu visinu od nekoliko desetaka metara. Mještani se često druže oko vatre sve dok ona ne izgori, a krijes nagovješta proljeće i tjeranje zime. *Vuzemnica* se pali u večernjim satima na Uskrs.

¹⁷ ČERPINKO, 2002.

Vuzemnica – Izvor: <https://www.facebook.com/ladanjskevuzemnice> (Slika 1)

Za mjesni govor Donjeg Ladanja i Maruševca možemo reći da pripada kajkavskom jezičnom narječju, no u literaturi nemamo njegov točan opis niti točno određenje pripadnosti. Naime, Ivšić je u Jeziku Hrvata kajkavaca načinio temeljnu razdiobu kajkavskoga narječja na četiri skupine, od kojih I. skupinu s oksitonezom tipa žena čine najkonzervativniji govori koji se prostiru upravo od Pušće kod Zaprešića na jugu skroz do Bednje i Maruševca na sjeveru (zagorsko-međimurska grupa). U svojoj kajkavskoj studiji Stjepan je Ivšić donio i danas antologijski ogledni tekst koji je poslužio kao ilustracija glavnih varijacija akcenatskih tipova u njegove četiri grupe, „koji sam udesio i složio tako, da u njemu bude riječi, na kojima se mogu vidjeti i različite promjene u vezi s metataksom i metatonijom”.¹⁸ Isto tako Mijo Lončarić¹⁹ ne spominje izričito govor Maruševca, no možemo pretpostaviti da bi ga stavio u bednjansko-zagorsku skupinu govora jer za tu skupinu spominje govor Mađareva koje je u relativnoj blizini Maruševca.

Metodologija istraživanja

Cilj istraživanja

Cilj našeg istraživanja bio je određivanje učestalosti prebacivanja kodova prema domenama u skladu s Fishmanovom ljestvicom (1966) za određivanje dvojezičnosti. Polazna hipoteza za istraživanje bila je sljedeća:

¹⁸ Stjepan IVŠIĆ: *Jezik Hrvata kajkavaca*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1936/48, 47–88, str. 85.

¹⁹ Mijo LONČARIĆ: *Kajkavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

H – oba koda su zastupljena u većini domena.

Razlog za ovakvu hipotezu je činjenica da je većina ispitanih rođena na području kajkavskog dijalekta, pa pretpostavljamo da je našem ispitanicima kajkavski bio prvi jezični kod koji su naučili. Početkom svog školovanja naučili su hrvatski standardni jezik te su samim time postali dvojezični. Pretpostavljamo da su i mnogi ostali ispitanici koji su doselili na ovo područje otprije znali hrvatski standardni jezik te su prilikom migracije došli u dodir s kajkavskim dijalektom. Svoju hipotezu temeljimo i na nalazu istraživanja istraživanju Kozulić i Legac²⁰ koje je provedeno u istoj županiji na sličnom uzorku pa sada tražimo dodatnu potvrdu.

Uzorak

U istraživanju je sudjelovalo 100 ispitanika (57 muških i 43 ženske osobe). Raspon starosne dobi bio je od 8 do 83 godine pri čemu je prosječna dob ispitanika bila 31.

Postupak

Istraživanje je provedeno prije početka Covid-19 pandemije pa je provedeno u stanovima ispitanika. Prije samog provođenja istraživanja, ispitanici su bili informirani o cilju i postupku istraživanja, zajamčena im je anonimnost te da će se rezultati koristiti isključivo u istraživačke svrhe. Ispunjavanje upitnika prosječno je trajalo oko četiri minute.

Instrument

Prilikom istraživanja rabljen je vlastiti upitnik izrađen prema Fishmanovim nužnim čimbenicima za održavanje dvojezičnosti koji je sadržavao 27 stavki koje su se odnosile na šest domena.

Analiza i rasprava nalaza istraživanja

Dajemo kvantitativnu analizu nalaza istraživanja prema redoslijedu domena u upitniku.

Domena roditelji (kuća)

Iz dolje priložene Tablice 1 razvidno je da u prve dvije cjeline ove domene možemo zaključiti da je u mjestu Donjem Ladanju kod više od polovice naših ispitanika riječ o simultanom vertikalnom bilingvizmu jer je njih 51% zaokružilo opciju s oba jezična koda (kajkavski i standardni) kako za slušanje tako i za govor. Velik je postotak onih koji su u ranom djetinjstvu odrastali kao monolingvalne kajkavske osobe budući da su bili izloženi slušanju (41% ispitanika) i govorili (40% ispitanika). Samo standardnom je bilo izloženo 6% ispitanika i samo 7% je

²⁰ Lidija KOZULIĆ i Vladimir LEGAC: *Vertikalni bilingvizam i prebicanje kodova u mjestu Lovrečan, Danubius Noster*, Különszám 2020, 111–120.

progovorilo isključivo na standardnom hrvatskom tako da su bili monolingvalni s hrvatskim standardom. Vidimo i rezultat modernih migracija ili miješanih brakova jer imamo po jednog ispitanika koji je odrastao kao monolingvalna slovenska beba ili monolingvalna engleska beba jer su napisali da su slušali i govorili najprije isključivo slovenski odnosno engleski jezik.

Do promjene dolaze u cjelinama čitanja i pisanja. Ovdje dolazi do drastičnog opadanja bilingvalnosti jer sada ispod trećine ispitanika uči čitati na oba koda (32%) i na njima piše ispod četvrtinike ispitanika (23%). Svega 6% uči čitati isključivo na kajkavskom a pisati 7%. Velika većina uči čitati (60%) na standardu i pisati (68%). Pretpostavljamo da su tek naučili čitati i pisati u školi pa je razumljivo da je to bilo na standardu. Ovdje postoji i nedostatak prikladne literature (slikovnica i knjiga za djecu predškolske i rane školske dobi na kajkavskom). Posljednih godina situacija se mijenja u pozitivnom smislu. Hvalevrijedna je pojava Malog princa u kajkavskom prijevodu.²¹ U ove dvije cjeline imamo opet po jedan posto ispitanika koji uče pisati i čitati ili na slovenskom ili na engleskom jeziku.

Zaključno trebamo istaknuti da je u ovoj domeni prisutno prebacivanje kodova i da roditeljski dom u okviru svojih mogućnosti omogućuje dvojezično odrastanje s kombinacijom kajkavskog i standardnog hrvatskog.

	Kaj-kavski	Kajkavski i standardni	Standardni	Slovenski	Engleski
Slušati	41%	51%	6%	1	1
Govoriti	40%	51%	7%	1	1
Čitati	6%	32%	60%	1	1
Pisati	7%	23%	68%	1	1

Jezik na kojem su ispitanici najprije naučili slušati, govoriti, čitati i pisati (u postotcima) (Tablica 1)

Domena intimni – vlastiti identitet

Iz rezultata domene intimni – vlastiti identitet prikazanih u tablici Tablici 2 razvidno je da su u ovoj domeni zastupljena oba koda. Važno je naglasti da je prebacivanje kodova najzastupljeniji u prvoj cjelini koja se odnosi na snove: 70% ispitanika sanja i na kajkavskom i na standardnom. Kako prema rezultatima našeg istraživanja u toj cjelini 21% mještana Donjeg Ladanja sanja isključivo na kajkavskom, a samo 9% na standardu zaključujemo da je ovdje standardna monolingvalnost slabo prisutna.

Najveća dominacija kajkavskog zamjetna je u cjelini koja se odnosi na govor s kućnim ljubimcima. Kad oduzmemo 11% ispitanika koji nemaju ljubimce 50% znači da većina u razgovoru sa svojim kućnim ljubimcima rabi kajkavski kod, dok se na standardu svojim ljubimcima obraća svega 5% od ukupnog broja ispitanika. Ovo je jako značajan podatak jer se odnosi na bitnu odrednicu afektivne uporabe jezika.

U cjelini brzog brojanja gotovo polovica (47%) ispitanika služi se

²¹ Akoš Anton DONČEC – Đuro BLAŽEK: *Mali kraljevič (z ilustracijami autora)*: Prijevod na kajkavski romana Le Petite Prince francuskoga pisca Antoine de Sainte-Exupéryja, Kajkavsko spravišće, Zagreb, 2018.

isključivo kajkavskim, 32% oba koda, a najmanji postotak 21% čine to jedino na standardu. Za pretpostaviti je do prebacivanja kodova dolazi ovisno o situaciji, odnosno da se na standardu broji u formalnim situacijama ili u nazočnosti sugovornika koji rabe standard a da se broji na kajkavskom u obiteljskom i prijateljskom okruženju. To nam daje naslutiti da su mještani ovog mjesta prave bilingvalne osobe koje znaju uporabu jezika prilagoditi situaciji i sugovorniku²².

Sposobnost prilagođavanja situaciji i sugovorniku vjerojatno dolazi do izražaja i u cjelini koja se odnosila na psovanje. Iako samo 16% ljudi ne psuje, oni koji to ipak čine svoju srdžbu izražavaju na oba koda. Iz toga pretpostavljamo da tu svoju afektivnost prilagođavaju s obzirom na situaciju i sugovornika (44% od ukupnog broja ispitanika, što je opet vjerojatno većina kad se oduzmu osobe koje uopće ne psuju). Malo više od trećine ispitanika (34%) ovu negativnu aktivnost čine na kajkavskom.

Najveći postotak (47%) broji na kajkavskom, na oba koda 32%, a isključivo na standardu nešto više od jedne petine anketiranih mještana (21%). To je sve u skladu s očekivanjima jer pretpostavljamo da su svi još kao djeca počeli ovladavati brojanjem i prije polaska u školu a prema Grosjeanu dvojezični govornici broje na onom kodu na kojem su to najprije naučili²³.

U cjelini koja se odnosi na mišljenje imamo veliko prebacivanje kodova jer 49% misli i na kajkavskom i standardu. Isključivo na kajkavskom misli gotovo tri puta više ispitanika (38%) nego na standardu (13%).

	Kajkavski	Kajkavski i standardni	Standardni	Nemam kućnog ljubimca	Ne psujem
Sanjam na	21%	70%	9%	-	-
Mislim na	38%	49%	13%	-	-
S kućnim ljubimcem govorim na	50%	34%	5%	11%	-
psujem na	34%	44%	6%	-	16%
Brzo brojim na	47%	32%	21%	-	-

Intimni – vlastiti identitet (zastupljenost jezika u postotcima) (Tablica 2)

Domena slobodno vrijeme – društveni život - crkva

Kad oduzmemo ispitanike koji ne idu na zabave (19%), na utakmice (39%) i u kafiće, gostionice ili disko (21%), onda je iz podataka prikazanih u Tablici 3 razvidno da se većina mještana Donjeg Ladanja dosta intenzivno u svom slobodnom vremenu prebacuju s koda na kod jer na zabavama kajkavski i standard rabe njih 48%, na utakmicama 33% i u kafićima 51%. Iz ovih podataka se može zaključiti da je u ovoj domeni osigurana pretpostavka opstanka kajkavskog.

U cjelini koja se odnosi na bogoslužja nismo niti mogli očekivati da će biti zastupljena oba koda. Mogli bismo tako nešto očekivati jedino u horizontalnoj

²² GROSJEAN, 1982.

²³ GROSJEAN, 1982.

dvojezičnosti, tj. da primjerice bilingvalni govornici u Umagu ili negdje drugdje u Istri odlaze na mise i ostale vrste bogoslužja i na hrvatskom i na talijanskom jeziku. 13% među anketiranimima u nešem uzorku koji rabe oba koda to vjerojatno čini u razgovoru s ostlim župljanima i članovima vjerskih zajednica prije i nakon vjerskih obreda jer bogoslužja predstavljaju formalne situacije u kojima se rabi standard. Crkve i vjerske zajednice bi trebale i dalje omogućiti molitvenike i tisak i na kajkavskom (što su znali činiti u prošlosti) kako bi se još više približili svojim vjernicima. Time bi se i u ovoj domeni još više učvrstila mogućnost opstojnosti kajkavskog dijalekta.

	Kajkavski	Kajkavski i standardni	Standardni	Ne idem
Kajkavske zabave	32%	48%	1%	19%
Utakmice	22%	33%	6%	39%
Kafić/gostionica/disko	21%	51%	8%	21%
Bogoslužja	0%	13%	69%	18%

Slobodno vrijeme – društveni život – crkva (Tablica 3)

Domena mediji

Svi ispitanici posjećuju internet stranice, a prilikom korištenja čak 92% ispitanika koristi se standardnim jezikom. Razlog tome je što općenito malo ljudi zna da postoje internet stranice i na kajkavskom narječju. 8% ispitanika zaokružilo je da se služe kajkavskim i standardnim jezičnim kodom. Ovdje su vjerojatno mislili na korištenje društvenih mreža gdje se s poznanicima dopisuju na jednom i drugom jezičnom varijetetu. U Tablici 4 vidimo i kako se nitko od ispitanika nije odlučio za kajkavski kod. Očekivali smo veći postotak onih koji rabe oba koda jer je neprimjereno da se netko dopisuje na društvenim mrežama samo na standardu. Ove rezultate možemo protumačiti kroz pretpostavku da velika većina naših ispitanika internet stranice rabe primarno za dobivanje informacije pa tako odlaze na službene stranice i na portale koji su na standardu.

	Kajkavski	Kajkavski i standardni	Standardni
Internet stranice	0%	8%	92%

Zastupljenost jezika pri posjeti internetskih stranica u postotcima (Tablica 4)

Kod ostalih medija kao što su časopisi, knjige, radio i TV emisije također prevladava standardni jezični kod što je vidljivo iz Tablice 5.

Nitko od ispitanika redovito ne čita časopise na kajkavskom, 7% katkad, 22% ispitanika rijetko, a njih 71% nikad ne čitaju časopise na kajkavskom jezičnom kodu. Kod čitanja časopisa na standardnom jeziku njih 31% redovito čita, 29% katkad, 28% ispitanika rijetko i 12% ispitanika nikad ne čita časopise.

Sa čitanjem knjiga na kajkavskom jezičnom varijetetu, situacija je gotovo ista kao i kod časopisa jedino je 25% ispitanika zaokružilo kako rijetko čitaju, a 68% njih knjige ne čita nikad. Knjige na standardnom jeziku redovito čita samo 26% ispitanika. Očekivanja su bila da će više ispitanika zaokružiti kako redovito

čitaju knjige na standardnom jeziku no s obzirom da je prosječna dob ispitanika 31 godina i da su to većinom ljudi koji su u radnom odnosu razumljivo je kako vjerojatno nemaju vremena za neko kvalitetno štivo. Katkad knjige čita 29% ispitanika, 33% njih čita rijetko i 12% ispitanika uopće ne čita knjige.

Radio na kajkavskom jezičnom kodu redovito sluša 7% ispitanika, katkad 19% ispitanika, skoro polovica ispitanika (48%) ponekad. Njih 27% nikada ne sluša radio na kajkavskom. Na standardnom jeziku radio redovito sluša 47% ispitanika, katkad 32% ispitanika, rijetko 18% ispitanika, a nikad njih samo 4%.

Troje ispitanika zaokružilo je kako redovito gleda emisije na kajkavskom jezičnom varijetetu, 15% njih katkad, 32% ispitanika rijetko a točno polovica ispitanika navela je kako nikad ne gleda emisije na kajkavskom. Kao što se može i pretpostaviti, velik broj ispitanika gleda TV emisije na standardnom jeziku (59%). Emisije katkad gleda 26% ispitanika, a katkad njih 13%. Gotovo zanemariva brojka od 2% ispitanika izjasnila se kako nikad ne gleda TV emisije na standardnom jeziku.

	Redovito	Katkad	Rijetko	Nikad
Čitanje časopisa na kajkavskom	0%	7%	22%	71%
Čitanje časopisa na standardnom	31%	29%	28%	12%
Čitanje knjiga na kajkavskom	0%	7%	25%	68%
Čitanje knjiga na standardnom	26%	29%	33%	12%
Slušanje radio emisija na kajkavskom	7%	19%	48%	27%
Slušanje radio emisija na standardnom	47%	32%	18%	4%
Gledanje TV emisija na kajkavskom	3%	15%	32%	50%
Gledanje TV emisija na standardnom	59%	26%	13%	2%

Mediji (zastupljenost različitih stupnjeva učestalosti u postotcima) (Tablica 5)

Domena radno mjesto/škola, kupovina, susjedi

Iz podataka prikazanih u Tablici 6 razvidno je da se ogromna većina anketiranih mještana Donjeg Ladanja (69%) prebacju s koda na kod kad razgovaraju na radnom mjestu, fakultetu ili školi, što predstavlja ogromnu većinu kad se oduzme 6% onih koji nisu uključeni u proces obrazovanje i ne rade. 8% njih razgovara samo na kajkavskom, a 17% samo na standardnom na istim mjestima.

Ista situacija je i kod razgovora u dućanu, 64% ispitanika prebacuje se s jednog varijeteta na drugi, 19% služi se samo kajkavskim i isti postotak ispitanika, kao i kod radnog mjesta, njih 17% i u dućanu razgovara samo na standardnom jeziku.

U razgovoru sa susjedima dominira kajkavski jer 57% ispitanika rabi

isključivo taj kod, 34% se prebacuje s kajkavskog na standard i obrnuto, dok njih 9% se služi isključivo standardom. Pretpostavljamo da do prevbacivanja dolazi s obzirom na temu razgovora a da se isključivo standard rabi sa susjedima čija zanimanja zahtijevaju uporabu standarda na radnom mjestu (npr. nastavnici ili političari) ili da je riječ o formalnim situacijama.

	Kajkavski	Kajkavski i standardni	Standardni	Ne radim
Razgovor na radnom mjestu/fakultetu/školi	8%	69%	17%	6%
Razgovor u dućanu	19%	64%	17%	-
Razgovor sa susjedim	57%	34%	9%	-

Radno mjesto/škola – kupovina – susjedi (zastupljenost jezika u postotcima) (Tablica 6)

Domena partner(ica)

Tablica 7 prikazuje kako ispitanici komuniciraju sa svojim supruzima (gama)/partnerima(icama) te koje jezične kodove njihov suprug(a) ili nevjenčani partner(ica) razumije(ju). Osim ponuđenih kodova, ispitanici su mogli dopisati i neki drugi jezik. 25% ispitanika nema supruga(u)/partnera(icu). Njih 52% navelo je kako njihov(a) partner(ica) u komunikaciji s njima govori i kajkavski i standardni. 15% odlučilo se samo za kajkavski, a 7% ispitanika za standardni. Većina partnera(ica) razumije i standardni i kajkavski jezični varijetet (66%), 5% njih samo kajkavski dok samo standardni razumije 3% partnera(ica). Ovdje vidimo da se u ovoj domeni odvija dosta prirodna komunikacija vezana jer se velika većina anketiranih prebacuju s koda na kod, no ipak smo očekivali viši postotak uporabe isključivo kajkavskog dijalekta. Od svih ispitanika, samo je jedan naveo kako njegova partnerica govori i razumije slovenski jezik pa pretpostavljamo da je riječ o miješanom braku.

	Kaj-kavskom	Kajkavski i standardni	Standardni	Nemam supruga (u)...	Neki drugi jezik: Slo-venski
Moj(a) suprug(a) / partner(ica) govori	15%	52%	7%	25%	1%
Moj(a) suprug(a) / partner(ica) razumije	5%	66%	3%	25%	1%

Partner(ica) (u postotcima kad se oduzmu ispitanici bez partnera) (Tablica 7)

Zaključak i implikacije za buduća istraživanja

Analizom rezultata istraživanja provedenog za potrebe pisanja ovog rada utvrđeno je da se postavljena hipoteza obistinila. U većini domena ispitanici

koriste oba jezična koda (kajkavski i standardni), odnosno prebacuju se s jednog na drugi, što upućuje da svoj kod znaju prilagoditi prema situaciji i sugovorniku²⁴ u svakoj domeni uporabe jezika i da oba koda smatraju u stanovitoj mjeri svojim pa se vjerojatno radi o kolektivnoj dvojezičnosti²⁵. Isto držimo da nalaz ovog istraživanja pokazuje da oba koda kod naših ispitanika imaju uživaju stanoviti prestiž.

Već nakon rođenja, polovica ispitanika slušala je te onda počela govoriti na kajkavskom i standardnom jezičnom varijetetu. Prema ovome, može se zaključiti da se ovdje radi o simultanom ili istovremenom bilingvizmu. Polaskom u školu, većina ispitanika naučila je čitati i pisati samo na standardnom kodu zato što je prema Zakonu o javnoj uporabi hrvatskoga jezika, hrvatski standardni jezik službeni jezik škola u Republici Hrvatskoj²⁶. Što se vlastitog identiteta tiče, rezultati opet idu u korist jednog i drugog jezičnog koda. Isto vrijedi i za slobodno vrijeme ispitanika, društveni život te radno mjesto. Ovisno gdje rade i kako provode svoje slobodno vrijeme, tako se u razgovoru prebacuju s koda na kod. Jedino u domenama crkve i medija (internet stranice) situacija je različita jer zapravo sva bogoslužja i skoro sve internet stranice su na standardnom jeziku. Nekolicina ispitanika koja je u ovim domenama zaokružila oba koda vjerojatno je mislila na međusobnu komunikaciju prije ili nakon bogoslužja ili pak komunikaciju preko društvenih mreža.

S obzirom da ispitanici žive na selu, više od polovice njih sa susjedima komunicira samo na kajkavskom jezičnom varijetetu. Tako će vjerojatno i ostati u budućnosti zbog velike naseljenosti Donjeg Ladanja. Ljudi će i dalje živjeti na selu i njegovati kajkavski jezični varijetet jer zapravo nemaju razloga iseliti budući da u svojem mjestu i općini imaju mogućnost školovanja do razine srednje škole i da im se nudi dosta mogućnosti zapošljenja u poduzećima u mjestu ili u bližoj okolici.

Držimo da bi bilo potrebno uporabom istog upitnika provesti istraživanje i u drugim mjestima na kojima se govori kajkavsko jezično narječje. Takva istraživanja bi se trebala provesti i u gradskim (Varaždin, Čakovec, Koprivnica, Ivanec, Đuđevac...) i u ruralnim mjestima kako bismo dobili što bolju sliku o vertikalnoj dvojezičnosti i mogućnostima očuvanja kajkavskog dijalekta, kulture i običaja.

²⁴ GROSJEAN, 1982.

²⁵ SEBBA–WOOTTON, 1998..

²⁶ INSTITUT ZA HRVATSKI JEZIK I JEZIKOSLOVLJE: O hrvatskom jeziku.

<https://web.archive.org/web/2020111204646/http://ihjj.hr/stranica/o-hrvatskome-jeziku/26/>

Bibliografija

- Đuro BLAŽEKA: *Međimurski dijalekt*, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2008/33, 1-8.
- Jan-Petar BLOM–John GUMPERZ: *Social Meaning in Linguistic Structure: Code-Switching in Norway*, U: Wei, Li (ur.) *Bilingual Reader*, Routledge, London–New York, 2005, 102–126.
- Ivan ČERPINKO: *Maruševac: Općina Maruševac*, TIVA Tiskara Varaždin, Varaždin, 2002.
- Akoš Anton DONČEC–Đuro BLAŽEKA: *Mali kraljevič (z ilustracijami autora): Prijevod na kajkavski romana Le Petite Prince francuskoga pisca Antoine de Sainte-Exupéryja*, Kajkavsko spravišće, Zagreb, 2018.
- Rudolf FILIPOVIĆ: *Teorija jezika u kontaktu*. Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti–Školska knjiga, Zagreb, 1986.
- Joshua FISHMAN: *Language Loyalty in the United States: The Maintenance and Perpetuation of Non-English Mother Tongues by American Ethnic and Religious Groups*. Mouton, the Hague, 1966.
- François GROSJEAN: *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. i London, Engleska, 1982.
- François GROSJEAN: *Studying Bilinguals*, Oxford University Press, Oxford, 2008. DOI:10.1017/S0022226709990089
- John GUMPERZ: *Linguistic Anthropology in Society*, American Anthropologist, 1974/76, 785–798.
- Josiane F HAMERS–Michel H. A. BLANC: *Bilinguality and Bilingualism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Dell HYMES: *Introduction: Toward Ethnographies of Communication*, American Anthropologist, 1964/66, 1–34.
- Stjepan IVŠIĆ: *Jezik Hrvata kajkavaca*, Ljetopis Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti, 1936/48, 47–88.
- Zrinka JELASKA: *Hrvatski jezik i višezličnost*, U.: PAVLIČEVIĆ-FRANIĆ, Dunja–KOVAČEVIĆ, Melita (ur.) *Komunikacijska kompetencija u višezličnoj sredini: Dio II*. Sveučilište u Zagrebu–Naklada „Slap”, Zagreb, 2003.
- Lidija KOZULIĆ i Vladimir LEGAC: *Vertikalni bilingvizam i prebacivanje kodova u mjestu Lourečan*, Danubius Noster, Különszám 2020, 111-120.
- Mijo LONČARIĆ: *Kajkavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
- Dunja, PAVLIČEVIĆ-FRANIĆ: *Komunikacijom do gramatike*, Alfa, Zagreb, 2006.
- Mirjana PREBEG-VILKE: *Vaše dijete i jezik: Materinski, drugi i strani jezik*. Školska knjiga, Zagreb, 1991.
- Mark SEBBA–Tony WOOTTON, *We, They and Identity. Sequential versus Identity Related Explanation in Code-Switching*. U: Peter AUER (ur.) *Code-Switching in Conversation. Language, Interaction and Identity*, Routledge, 162–286, London–New York.

Sažetak

Rad je prikaz jednog istraživanja provedenog u mjestu Donje Ladanje u okolici Varaždina. Autori su željeli istražiti jesu li mještani dotičnog mjesta vertikalno dvojezični. Istraživanje je provedeno na uzorku od 100 ispitanika (N=100) prosječne starosti od 31 godine. Rabljen je vlastiti upitnik izrađen prema Fishmanovim (1966) nužnim čimbenicima za održavanje dvojezičnosti koji je sadržavao 27 stavki koje su se odnosile na šest domena: roditelji-kuća; intimni-vlastiti idenitet; slobodno vrijeme - društveni život - crkva; mediji; radno mjesto – kupovina - susjedstvo; obrazovanje; suprug(a)-partner(ica). Istraživanje je pokazalo da se ispitanici prebacuju s kajkavskog substandarda na hrvatski standard i obrnuto i da se najvjerojatnije radi o simultanoj i kolektivnoj vertikalnoj dvojezičnosti.

Ključne riječi: vertikalni bilingvizam, istraživanje, Donje Ladanje, prebacivanje kodova

Summary

The paper is a presentation of a research conducted in Donje Ladanje in the vicinity of Varaždin in Croatia. The authors wanted to investigate whether the locals of the place in question are vertically bilingual or not, i.e. whether or not they switch from Kajkavian substandard to Croatian standard. The study was conducted on a sample of 100 participants (N = 100) with an average age of 31 years. The authors used their own self-structured questionnaire designed according to Fishman's (1966) necessary factors for maintaining bilingualism containing 27 items relating to six domains: parents-home; intimate-own identity; leisure time – social life - church; media; workplace - shopping – neighborhood – education; spouse-partner. The research showed that the respondents switch from the Kajkavian substandard to the Croatian standard and vice versa and they seem to be simultaneously and collectively vertically bilingual persons.

Key words: vertical bilingualism, research study, Donje Ladanje, code-switching